

INVALIDITĀTE JAUNĀ SKATĪJUMĀ

Apmeklētāju uztveres rosināšana muzejā

*Džoselīna Doda (Jocelyn Dodd), Kerija Džonsa (Ceri Jones), Debija Džollija (Debbie Jolly)
un Ričards Sandels (Richard Sandell)*

Fragments no grāmatas “Re-Presenting Disability”, Sandell, R., Dodd, J. & Garland-Thomson, R. (eds.)

Kas notiek ar muzeju un galeriju apmeklētājiem ekspozīcijā, izglītojošā programmā vai citā muzeja krājumu interpretējošā pasākumā, kas veidots ar nolūku sekmēt jaunu skatījumu uz cilvēkiem ar īpašām vajadzībām? Kā apmeklētāji reaģē uz šo sociāli mērķēto piedāvājumu? Kā un vai šī saskare dzēš, pārveido vai liek apšaubīt līdzšinējo izpratni par invaliditāti un priekšstatus par invalīdiem? Šajā nodaļā tiks aplūkoti šie, vēl nepietiekami pētītie jautājumi, analizējot un izvērtējot apmeklētāju atbilžu padziļinātās kvalitatīvās izpētes atklājumus vairākos Lielbritānijas muzejos un galerijās, kurās 2008. gadā sadarbībā ar invalīdiem tika īstenoti projekti, lai mainītu izpratni, domas un runas par invaliditāti.

Pārdomas par invaliditātes reprezentāciju

Pārdomas par invaliditātes reprezentāciju muzejos un galerijās – tā saucās plaša mēroga daudzpusējs pētnieciskais projekts¹, kura mērķis bija ar sadarbības, eksperimentu un analīzes palīdzību noskaidrot alternatīvo pieeju invaliditātes reprezentēšanai muzejos un galerijās (*Sandell and Dodd*, šis izdevums). Projekta galvenais mērķis bija radīt stāstus – iekļaujot tos izstādēs, ekspozīcijās, filmās un izglītojošajās nodarbībās –, kas palīdzētu mainīt auditorijas izpratni par invaliditāti un piedāvātu idejas sekmīgākai diskusiju (lai arī dažkārt pretrunīgu) organizēšanai par invaliditāti. Projekta būtiskākā iezīme bija *ideju laboratorijas* izveidošana, kurā iesaistījās aktīvisti, mākslinieki un kultūras darbinieki ar invaliditāti, uzņemoties vadošo lomu speciālo invaliditātes interpretējumu satura un toņa noteikšanā deviņos Lielbritānijas muzejos.

Projektu var uzlūkot arī saistībā ar starptautiskās muzeju prakses tendenci paplašināt sabiedrības sociālo iesaisti, kā arī pastiprināto vēlmi veidot ekspozīcijas un izstādes, kurās ar lielāku cieņu un objektivitāti tiktu reprezentētas visdažādākās kopienas, no kurām daudzas līdz šim muzeju stāstos nav tikušas pārstāvētas vai pārstāvētas nepietiekami (*Sandell, 2007*). Neraugoties uz šo tendenci, salīdzinoši maz ir zināms par interpretācijas mēģinājumu sociālo ietekmi un sekām. Patiešām, šajā rakstā piedāvātie pētījumu rezultāti ir vieni no pirmajiem empīriski iegūtajiem pierādījumiem tam, kā muzeju auditorija reaģē uz invaliditātes jauno reprezentāciju.

Ietvars

Deviņus projektus, kuri atšķīrās satura, izmantoto mediju un objektu ziņā, vienoja invaliditātes kā sociālā modeļa izmantojums krājuma izvērtēšanā un krājuma interpretācijas satura un toņa noteikšanā. Pēdējos gados, veicot pētījumus par invaliditāti, ir dzīvi diskutēts par invaliditāti kā

sociālo modeli, tā rezultātā aktīvisti un zinātnieki ir nonākuši pie vienotiem principiem un konceptuālām pieejām. Īpaši jāatzīmē, ka invaliditātes sociālais modelis ir ticis plaši atzīts kā konceptuālais pamats invalīdu tiesību atzīšanai.

Rietumu sabiedrībā gandrīz visu 20. gadsimtu invaliditāte tika uzlūkota kā "personīgā traģēdija" (Oliver, 1983). Šī pieeja dominēja valsts politikā un praksē, kas tika pieņemta izglītības un labdarības iestādēs. Kā skaidro Bārns un Mesers (*Barnes and Mecer*, 2003), šis uzskats

... ietver individuālu un lielākoties medicīnisku pieeju: pirmkārt, invaliditāte tiek uzskatīta par problēmu individuālā (ķermeņa-prāta) līmenī; otrkārt, tā tiek pielīdzināta individuāliem funkcionāliem ierobežojumiem vai citiem "defektiem"; un, treškārt, medicīnas zināšanas un prakse nosaka ārstēšanas iespējas. Sabiedrība uzskata, ka invaliditāte ir disfunkcionāla ...

(2003: 2)

Tomēr 20. gadsimta sešdesmito gadu beigās cilvēki ar invaliditāti sāka apstrīdēt šo dziļi iesakņojušos un cietsirdīgo priekšstatu par invaliditāti, attīstot perspektīvu, kas kļuvusi pazīstama kā sociālais modelis. Kā apgalvo Maikls Oliveris (*Michael Oliver*), sociālais modelis

nenoliedz invaliditātes problēmu, bet atrod to tieši sabiedrībā. Problēmas cēlonis nav jebkāda veida individuālie ierobežojumi, bet gan sabiedrības nespēja sniegt atbilstošus pakalpojumus un nodrošināt invalīdu vajadzību adekvātu un pilnvērtīgu iekļaušanu sabiedrības sociālajā organizācijā.

Tātad invaliditāte, atbilstoši sociālajam modelim, ir viss, kas uzliek ierobežojumus cilvēkiem ar invaliditāti – no personiskajiem aizspriedumiem līdz institucionālajai diskriminācijai, no sabiedrisko ēku nepieejamības līdz neizmantojamām transporta sistēmām, no izglītības segregācijas līdz diskriminējošiem darba nosacījumiem un tā tālāk.

(1996: 32-33)

Lai gan sociālo modeli un citus sociālpolitiskos, progresīvos viedokļus attiecībā uz invaliditāti šodien plaši atbalsta cilvēktiesību aktīvisti un ar invaliditāti saistīto jautājumu pētnieki (viņi ir panākuši būtisku ietekmi uz politikas un tiesību aktu veidošanu daudzās pasaules valstīs), tomēr domāšana, kas balstās "individuālajā modelī", joprojām spēcīgi ietekmē sabiedrisko domu un turpina veidot negatīvu attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti, ļaujot turpināties aizspriedumiem un diskriminācijai. Tāpēc, lai formulētu interpretējošo pieeju katrā no muzejiem, tika izmantots sociālais modelis, kas piedāvā iespēju revolucionizēt ekspozīciju un ar invaliditāti saistīto krājuma priekšmetu interpretāciju un apstrīdēt kultūras sfērā dominējošās normas attiecībā uz invaliditāti, kam ir tendence paļauties uz reducējošiem stereotipiem par cilvēkiem ar invaliditāti (un pastiprināt tos).

Projekts *Pārdomas par invaliditātes reprezentāciju* tika radīts ar pārliecību, ka muzeji spēj mazināt aizspriedumus, "pārveidojot, informējot un dodot sabiedrībai iespēju diskutēt par

atšķirīgo" (Sandell, 2007: 173). Tādējādi muzejs tiek uztverts kā sociālo pārmaiņu līdzeklis, kas, ieņemot īpašu morālu nostāju pret invaliditāti – kura pamatojas cilvēktiesību aizstāvībā – un parādot cilvēkus ar invaliditāti līdztiesīgā un cieņpilnā veidā, spēj muzeja apmeklējuma laikā rosināt publikas izpratni jautājumos, kas saistīti ar invaliditāti². Tādēļ svarīgākais šī projekta uzdevums bija konstatēt un izpētīt, kā auditorija reaģē uz *ideju laboratorijas* un deviņu muzeju kopīgi radītajiem eksperimentālajiem interpretējumiem.

Kultūras naratīvi un invaliditātes reprezentācija

Par invalīdu klātbūtni (un attēlojuma veidiem) muzejos un galerijās ir veikti pavisam nenozīmīgi pētījumi. Vienā no tiem (ko nesen veica Lielbritānijā) tika konstatēts, ka, lai gan muzeju un galeriju krājumos ir ietverts plašs ar invalīdu dzīvi saistīts materiālu klāsts, tomēr atsevišķu invalīdu reprezentācija ekspozīcijās un izstādēs ir reti sastopama. Ja tomēr kādā no muzejiem tiek stāstīts par cilvēkiem ar invaliditāti, tad viņu attēlojums bieži atbilst citos medijos sastopamajiem ierobežotajiem stereotipiem (Sandell et.al., 2005).

Muzejiem ir bijusi pievērsta salīdzinoši maza uzmanība, toties vairāki pētījumi veltīti tam, kā cilvēki ar invaliditāti tiek reprezentēti plašsaziņas līdzekļos, filmās un televīzijas raidījumos (Barnes, 1992), literatūrā (Garland-Thomson, 1997) un labdarības reklāmā (Hevey, 1992). Pētījumos konstatētais dažādos medijos neizbēgami atšķiras, taču pārsvarā tajos dominē klaji negatīvi un reducējoši stereotipi, attēlojot cilvēkus ar invaliditāti kā žēlojamus un līdzjūtību raisošus objektus, kā pasīvas, bezdzimuma apgādājamās personas vai, gluži pretēji, kā drosmīgus un varonīgus "superkropļus" (Barnes, Mercer and Shakespeare, 1999). Tik ierobežots un ierobežojošs skatījums uz invaliditāti ir radījis sabiedrībā priekšstatu, ko var raksturot diapazonā no "radošām rūpēm [līdz] salkanai sentimentalitātei, vienaldzībai, noraidījumam un naidīgumam" (Thomas, 1982 : 4). Patiešām, lai gan aizspriedumi pret cilvēkiem ar invaliditāti var izpausties kā naida izraisīti noziegumi un citi vardarbīgi akti, tie var atklāties arī ne tik agresīvā un ļaunprātīgā veidā. "Atšķirībā no rases, etniskās vai seksuālās minoritātes", Katrīna Kadlika (Catherine Kudlick) apgalvo, "invalīdi piedzīvo ar līdzjūtību maskētus uzbrukumus, kurus pavada plaši izplatītais teiciens, ka neviens jau nevēl ļaunu" (2003: 768). Šāda diskriminējoša attieksme, kas balstās negatīvos stereotipos, reti tiek izrādīta publiski un bieži ir dziļi iesakņojusies un grūti pārvarama. Kā daudzveidīga auditorija varētu uztvert sarežģītāku un niansētāku invalīdu portretējumu muzejā? Un kā apmeklētāji reaģētu uz muzeju uzņemšanas ieņemtu tādu morālo un politisko pozīciju, kuras pamatā ir rūpes par invalīdu tiesībām?

Apmeklētāju iesaistes un atsaucības nodrošināšana

Apmeklētāju atbildes tika vāktas visos deviņos muzejos, kuri piedalījās projektā *Pārdomas par invaliditātes reprezentāciju*. Kvalitatīvā pētījumu metode šķita vispiemērotākā auditorijas komplicētās reakcijas uztverei. Izstrādājot piemērotu izpētes līdzekli, radās problēmas salīdzināmu datu iegūšanai deviņos tik atšķirīgos muzeju projektos. Šim līdzeklim bija jābūt pielietojamam dažādām auditorijām un interpretācijas metodēm, tostarp izstādēm, pamatekspozīcijām, izglītojošajām programmām un speciāli muzejam radītai filmai. Lai

atvieglotu procesu, tika izstrādāta vispārēja aptaujas lapa ar nolūku noskaidrot apmeklētāju atbildes uz vienu atvērto jautājumu. Pēc ilgām diskusijām un izmēģinājuma aptaujas vienā no muzejiem projekta īstenošanai tika izvēlēts jautājums, kurš visspēcīgāk mudināja apmeklētājus domāt tieši par invaliditātes un tās reprezentācijas jautājumu:

*Kā šī ekspozīcija mainīja jūsu domas par invaliditāti?*³

Aptaujas lapas otrajā pusē apmeklētājiem tika lūgts norādīt demogrāfiskos datus. Aptaujas lapas tika noformētas tā, lai tās būtu viegli uztveramas un reizē pievilcīgas; tās izplatīja un administrēja iesaistītie muzeji. Aptaujas laikā kopumā tika aizpildītas 1784 aptaujas lapas. Turklāt, apmeklētāju viedokļa padziļinātai⁴ noskaidrošanai kopumā tika veiktas 43 daļēji strukturētas intervijas, kā arī divu skolēnu grupu un divu pēcdiploma studentu fokusgrupu reakcijas izpēte Imperiālā kara muzejā Londonā, lai novērtētu viņu reakciju uz filmu „Aiz Merika ēnas” (*Behind the Shadow of Merick*), kas tika radīta sadarbībā ar Karaliskās slimnīcas arhīvu un muzeju Londonā (*Hevey*, šis izdevums). Ar šo metodi iegūtās atbildes tika analizētas, izmantojot datu analīzes programmatūru un veicot pasākumus, lai noteiktu atkārtotās tēmas un modeļus, kā arī sagrupētu tos jaunās kategorijās; šis process tika atkārtots, pilnveidots un attīrīts, līdz izgaismojās vairāki temati, kas visbiežāk parādījās apmeklētāju atbildēs.

Apmeklētāju reakcija

Analizējot atbildes, tika iegūts bagātīgs un daudzveidīgs priekšstats par apmeklētāju – gan ar, gan bez invaliditātes – reakciju uz deviņu muzeju projektiem. Aptaujas lapās bija gan zīmējumi, gan emocionāli paziņojumi, piemēri no personīgās pieredzes un plašāki komentāri. Turklāt, lai arī uzdotais jautājums mudināja apmeklētājus domāt par savu attieksmi pret invaliditāti, virkne atbilžu, kas tika iegūtas, izmantojot intervijas, kā arī pētot grupu un fokusgrupu reakciju, liecināja, ka apmeklētāji ir iesaistījušies projektā dažādos veidos un spēj diskutēt par jautājumiem, kas viņiem pašiem liekas svarīgi.

Apmeklētāju interese un atbalsts

Deviņi muzeju projekti kopumā saņēma nozīmīgu apmeklētāju atbalstu, un vairums no viņiem vēlējās dalīties iespaidos par muzejā redzēto un piedzīvoto. Tipiska komentāra piemērs ir vērtējums, ko sniedzis Stīvens (26-35 gadus vecs, nav invalīds), Kolčesteras pils muzeja ceļojošās izstādes “Dzīve aiz etiķetes” apmeklētājs, kurš atbalstīja gan izstādi, gan principus, uz kuriem balstās invaliditātes sociālais modelis (tēma, pie kuras mēs atgriezīsimies vēlāk):

Ļoti vērtīga izstāde. Ikvienam ir jāapzinās, ar kādām problēmām invalīdiem nākas saskarties sabiedrībā.

Daudzi citi, piemēram, Northamptonas muzeja apmeklētāja Džeina (36-45 gadus veca, nav invalīde), rakstīja, ka pirmo reizi aizdomājusies par projektā aktualizētajiem jautājumiem:

Fantastiski, saistoši un patiesi aizraujoši. Paldies, ka likāt man aizdomāties par šo jautājumu – tā bija atklāsme.

Daži izteica savu atbalstu, uzsverot muzeja kā izglītojošās institūcijas (piemēram, sociālajos jautājumos) vai diskusiju foruma lomu, aktualizējot [potenciāli strīdīgas] tēmas. Piemēram, Birmingemas muzeja un mākslas galerijas apmeklētāja Pema (46-55 gadus veca, nav invalīde) norādīja:

Muzejos un galerijās var runāt par jebkādiem jautājumiem; manuprāt, ikviens dzīves aspekts ir jāuzlūko caur mākslu.

Maikls (46-55 gadus vecs invalīds), kurš arī tika intervēts Birmingemā, uzskatīja, ka invaliditātes tēmas atspoguļošana muzeja vidē nodrošina tai „sava veida autoritātes zīmogu”. Rezultātā, viņš turpināja, muzeja apmeklētāji "piešķir tai lielāku ticamību, nekā tad, ja aplūkotu to bārā, kafejnīcā vai kur citur. .. Tas piedod tai lielākas pilnvaras un vairāk spēka". Priekšstats, ka muzeji ir autoritatīvas institūcijas, kuras spēj piedāvāt ticamu skatījumu uz noteiktu tēmu, bieži vien papildināts ar viedokli, ka tēmas interpretācija projektu ietvaros ir labi sabalansēta. Piemēram, Viljams, invalīds, kas apmeklējis Birmingemas muzeju un mākslas galeriju, ierakstījis šādu komentāru:

Muzeja paustais viedoklis bija labs, man tas patika, bija jauki dzirdēt līdzsvarotu nostāju, jo dažkārt .. cilvēki pauž dīvainus uzskatus par invalīdiem. Es pats esmu invalīds. Esmu strādājis ar dažāda rakstura invalīdiem, taču dažiem cilvēkiem ir ļoti šaurs skatījums un viņi īsti nesaprot, ko nozīmē invaliditāte .. Viņiem ir izveidojies kaut kāds stereotips, taču viņi aizmirst, ka aiz invaliditātes ir dzīvi cilvēki. Tāpēc ir jauki dzirdēt diezgan līdzsvarotu viedokli, vai ne?

Daudzu apmeklētāju acīs muzeja kā kultūras institūcijas autoritāte ievērojami cēlās, redzot muzeju stāstām par reāliem cilvēkiem ar reālu pieredzi par to, ko nozīmē dzīvot kā invalīdam. Šīs nodaļas turpinājumā mēs atgriezīsimies pie svarīgajiem autentiskuma un autoritātes jautājumiem.

Personiskā saistība

Pētījuma ietvaros apmeklētāji, kas identificēja sevi kā invalīdus (un daudzi, kas vēlējās izcelt savu saistību ar invaliditāti caur ģimenes locekļiem vai draugiem), kopumā ļoti pozitīvi novērtēja saskari ar viņiem personiski svarīgas tēmas attēlojumu muzeja vidē. Tainas un Vīras muzeju izstādes “Viens no četriem” apmeklētāja Rovenas, invalīde vecumā no 46-55 gadiem, izteicās šādi:

Mums tiešām ir nepieciešams vairāk šādu izstāžu, lai cilvēki apzinātos, kādi šķēršļi jāpārvar invalīdiem. Labs ir viss, kas sekmē cilvēku iekļaušanu. Izcila izstāde!

Kamēr mazākums pauda bažas un iebildumus, lielākā daļa šos projektus apmeklējušo invalīdu izteicās atzinīgi un īpaši novērtēja to, ka aplūkojamās interpretācijas un vēstījumus ir veidojuši

paši invalīdi. Daudzi komentāri liecina, ka, risinot invaliditātes jautājumus publiskā telpā, kas tiek uzskatīta par autoritatīvu, tiek panākta daudz spēcīgāka ietekme uz sabiedrības viedokli par invaliditāti. Piemēram, invalīde Eleina Birmingemas muzejā un mākslas galerijā sniegusi šādu komentāru: "Beidzot ... es esmu šeit [centrā], ... nevis tur [malā]," atklājot savus uzskatus par muzeja novēlotās pievēršanās invaliditātes jautājumiem politisko nozīmi.

„Mana attieksme nav mainījusies”

Lai gan rezultāti kopumā iepriecināja, tomēr bija acīmredzams, ka uzdevums pārvarēt dziļi iesakņojušos un dominējošo skatījumu uz invaliditāti joprojām ir aktuāls. Kā atklājuši iepriekšējie pētījumi, ir maz ticams, ka attieksmi pret atšķirīgo var pilnībā pārveidot vienas izstādes apmeklējums, taču tai pat laikā muzeji ieņem unikālu vietu mediju telpā, kas tiem paredz īpašu lomu cīņā pret aizspriedumiem (Sandell, 2007). Turklāt, kā mēs apspriedīsim sīkāk šī raksta turpinājumā, dažas atbildes ietvēra sarežģītus un pretrunīgus elementus, kas nav skaidri iedalāmi kategorijās "pozitīvs vai negatīvs".

Kamēr ievērojams skaits apmeklētāju savos komentāros apliecināja, ka viņu uzskati par invaliditāti ir mainījušies, citi atturējās apgalvot, bet nedaudzi pat jutās aizskarti par domu, ka muzejs varētu būt mainījis vai ietekmējis viņu uzskatus. Dažos gadījumos apmeklētāji uzsvēra savus (iepriekš izveidojušos) progresīvos uzskatus, piemēram, Hollija (36-45 gadi, nav invalīde) pēc Kolčesteras pils muzeja apmeklējuma izteicās šādi:

Mani uzskati nav mainījušies, jo, manuprāt, esmu ļoti liberāla – es nevērtēju cilvēkus pēc viņu spējām vai izskata.

Citi apmeklētāji uzskatīja, ka deviņu muzeju projektos izmantotā pieeja būtu noderīga, lai vairotu izpratni starp tiem, kuri viņuprāt ir mazāk informēti par invaliditātes jautājumiem. Kolčesteras pils muzeja apmeklētājs Brendans (26-35 gadi, nav invalīds) savu izpratni par invaliditātes jautājumiem saistīja ar pieredzi, kas gūta, dzīvojot līdzās invalīdam ģimenē:

Es ļoti cienu cilvēkus ar invaliditāti; patiesībā arī manā ģimenē ir invalīds. Šāds muzeja piedāvājums var būt noderīgs cilvēkiem, kuriem nav bijusi saskare ar invalīdiem. Bet tikai tad, ja viņi tā iepazīšanai velta pietiekami daudz laika!

Šāda atbildes reakcija, kurā apmeklētāji demonstrē kvēlu vēlēšanos paust savu (progresīvo, toleranto, objektīvo) pozīciju, tika konstatēta arī iepriekšējos pētījumos. Sandels, piemēram, analizējot apmeklētāju iesaistīšanu ar ekspozīciju palīdzību, kas veidotas ar nolūku cīnīties pret aizspriedumiem, konstatējis:

Daudzi apmeklētāji skaidri deklarējuši savu atbalstu jēdzieniem, kas ietverti muzeja ekspozīcijā, piemēram, “vienlīdzība”, “iecietība” un “pagātnes mācību nozīme” .. Daudzi vēlējušies nosodīt diskrimināciju, paužot savu toleranci (2007: 35).

Tomēr attieksmes maiņas kategorisku noliegšanu varētu vismaz daļēji izskaidrot ar aizspriedumu, kas parasti tiek vērsti pret cilvēkiem ar invaliditāti, raksturu. Nesen Lielbritānijā

veiktā pētījumā par aizspriedumiem konstatēts, ka cilvēki atklāti neatzīst savus aizspriedumus pret cilvēkiem ar invaliditāti, lai gan viņu izteikumos atspoguļojas viedoklis, ka invalīdi ir cilvēki, kam trūkst kompetences, kas ir neaizsargāti un žēlojami. Pētījuma autori šos aizspriedumus raksturo šādi – cilvēki tic, ka viņu attieksme pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām nav negatīva, lai gan veids, kā viņi izsakās par invaliditāti, atklāj atšķirīgu ainu, ko var raksturot kā "labvēlīgus aizspriedumus" (*Valentine and MacDonald, 2004*).

Tāpat, analizējot apmeklētāju reakciju uz muzeju projektiem, atklājās, ka atklāta naidīguma izpausmes pret invalīdiem ir reti sastopamas. Tomēr, kā redzēsīm turpinājumā, veids, kā cilvēki apspriež invaliditāti, dažreiz atklāj uztveri, kas ir pretrunā muzeju projektos paustajam sociālpolitiskajam viedoklim.

Konfrontācija un diskomforts

Daži apmeklētāji jutās neērti, saskaroties ar invaliditātes problemātikas atspoguļošanu muzeju projektos un veidu, kā tā interpretēta un pasniegta apmeklētājiem. Eidenam, Kolčesteras pils muzeja apmeklētājam bez invaliditātes, šķita nedaudz neomulīgi raudzīties uz invalīdu pašportretiem, kuros viņi atsedza savas identitātes atšķirīgos aspektus, uzrakstot uz sejas šīs iezīmes raksturojošus vārdus. No viņa atbildēm radās iespaids, ka dažus izstādes elementus viņam grūti pieņemt, jo tie neiederas viņa koncepcijā par to, kādam jābūt cilvēkam ar invaliditāti vai kā viņam vajadzētu uzvesties. Intervijas laikā viņš atkārtoti pauda savu mulsumu par izstādes elementiem, ar kuru starpniecību invalīdi pieprasīja un aizstāvēja savas tiesības uz sakropļoto identitāti. Šķiet, daži attēli viņu satrauca tāpēc, ka tie uzsvēra cilvēku atšķirības veidā, kas viņam likās pārāk konfrontējošs:

Tas ir it kā viņi mestu tev izaicinājumu. It kā viņi teiktu: "Un tagad tiec tam pāri!". Patiesībā te nav nekā, kam būtu jātiec pāri. Tu esi tāds pats cilvēks kā es. Tāpēc es domāju, ka tie attēli ir... tie attēli ir mazliet... Man liekas, ka tie ir iecerēti kā provokācija, tāda ir bijusi to radīšanas ideja. Man tikai šķiet, ka tie ir gandrīz kā izaicinājums.

Savukārt Fionai, Birmingemas muzeja un mākslas galerijas apmeklētājai bez invaliditātes, muzeja interpretācijas metode, ar kuras palīdzību invaliditāte tika īpaši uzsvērta, šķita nepiemērota un nelietderīga līdztiesības jautājuma risināšanai.

Man parasti nepatīk... kāpēc vajadzīga izstāde par invaliditāti? Tas tiešām ir mazliet dīvaini, it kā to būtu gribēts pacelt nez kādos augstumos. Es šaubos, vai tā dod kādu labumu invalīdu iekļaušanai.

Leksika

Reizēm apmeklētāju lietotie izteicieni par invaliditāti liecināja par diskriminējošu un apkaunojošu attieksmi pret invalīdiem, kas sabiedrības aktīvistiem un politiski informētiem apmeklētājiem šķita novecojusi un uzbrūkoša. Tāpēc, lai gan šajā nodaļā iekļautie komentāri ir

atstāti nerediģēti, kādi tie bijuši oriģinālā, mēs apzināmies, ka apmeklētāju izvēlētie izteicieni ne vienmēr atbilst tam, ko mūsdienās uzskata par atbilstošu.

Tai pat laikā, vadoties pēc diskusijām *ideju laboratorijās*, mēs esam centušies izvairīties no apmeklētāju nosodījuma par viņu uzskatiem vai par “neatbilstošu” izteicienu lietošanu. Tā vietā mēs parādām, ka vispareizāk būtu “uztvert apmeklētājus nevis kā “aizspriedumainus” vai “objektīvus”, bet drīzāk kā cilvēkus, kuri iekšēji cīnās ar savām šaubām par atšķirīgo” (*Sandell, 2007:174*). Aptaujas lapas lielākoties tika aizpildītas tūlīt pēc muzeja apmeklējuma, tāpēc atslogo apmeklētāja “svaigo”, tūlītējo reakciju, kas var ievērojami atšķirties no vērtējuma, kas tiktu izteikts pēc ilgākām pārdomām. Patiesi, dažas atbildes liecināja, ka apmeklētājiem bijis grūti pieņemt muzeja piedāvāto “jauno” invaliditātes koncepciju. Rezultātā dažas atbildes ietver diskriminējošu vai negatīvu attieksmi, kuru caurvij uz vienlīdzības pamatiem balstīti un cieņpilni uzskati par invaliditāti.

Vai skats uz invaliditāti ir mainījies?

Tagad pievērsīsimies dažiem nozīmīgiem jautājumiem, kas radās, analizējot apmeklētāju atbildes; tās iegūtas no aptaujas lapām un apmeklētāju intervijām. Šajā nodaļā aplūkosim galvenos virzienus, kādos apmeklētāji pēc muzeja apmeklējuma domāja vai runāja par invaliditāti.

Invaliditātes sociāli politiskā izpratne

Viens no projekta *Pārdomas par invaliditātes reprezentāciju* galvenajiem mērķiem bija panākt, lai muzeju apmeklētāji pārstātu uztvert invaliditāti kā individuālu vai medicīnisku problēmu, uzskatot, ka invaliditātes “problēmu” rada pavājināts indivīda fiziskais stāvoklis vai ķermeņa atšķirības (*Oliver, 1990*), kā arī veidot izpratni par dažādo barjeru (fizisko, emocionālo, attieksmes radīto) cietsirdīgo un diskriminējošo iespaidu uz invalīdu dzīvi. Visbiežāk atbildes tieši vai netieši liecināja, ka muzeja piedāvājums apmeklētāju apziņā ir radījis skaidrāku izpratni par šo sociālo barjeru esamību, ļaujot secināt, ka daudzi ir pieņēmuši sociālajam modelim atbilstošu domāšanu, kas bija visu muzeju projektu pamatā.

Visos projektos apmeklētāji izrādīja padziļinātu izpratni par šķēršļiem, kas invalīdiem jāpārvar jebkurā dzīves jomā. Piemēram, Glāzgovas Transporta muzeja izstādes “Dzīve kustībā” apmeklētāja Rūta (56-65 gadus veca, bez invaliditātes) uzsvēra, ka šī izstāde

parādīja, cik ilgs laiks bija nepieciešams, līdz publiskā transporta un sabiedriskās dzīves plānošanā tika iekļauti arī cilvēki ar invaliditāti. Lai gan panākti ievērojami uzlabojumi, ir acīmredzams, ka joprojām ir daudz darāmā, lai invalīdi pilnībā integrētos mūsu valsts vispārējā transporta sistēmā.

Izstāde “Viens no četriem” (Tainas un Vīras muzejā) ļāva Mollijai (26-35 gadi, bez invaliditātes) izprast vienu no sociālā modeļa pamatpostulātiem – ka sabiedrība ir tā, kas “rada” invaliditāti:

Izstāde bija lieliska. Tā lika domāt par to, cik tālu ir aizgājusi sabiedrība (un turpina iet joprojām). Sabiedrība ir tā, kas rada invaliditāti, proti, nepielāgojas indivīdiem.

Taču šie projekti iedziļinājās ne tikai acīmredzamajā, parādot fiziskās barjeras, kas atstumj invalīdus. Apmeklētāju komentāri liecināja, ka viņi ir guvuši zināmu izpratni par potenciāli traumējošo efektu, kādu uz invalīdiem var radīt arī “neredzamās” barjeras, piemēram, negatīva attieksme. Kolčesteras pils muzeja apmeklētāja Laura (46-55 gadus veca, bez invaliditātes) saskatīja izstādes potenciālu, veidojot publikā skaidrāku izpratni par cilvēkiem ar invaliditāti:

Priecājos, ka izstāde ir tik lieliska. Tā palīdz labāk saskatīt problēmas un attieksmi, ar kādu jāsaskaras invalīdiem. Cerams, ka sabiedrība turpmāk pret cilvēkiem ar invaliditāti izturēsies daudz labvēlīgāk.

Northemptonas muzeja apmeklētāja Katrīna (36-45 gadus veca, bez invaliditātes) savā komentārā pauda atskārsmi par to, cik atšķirīgas iespējas sabiedrība piedāvā cilvēkiem ar un bez invaliditātes:

Šī izstāde liek pārvērtēt pieņēmumus par cilvēkiem ar invaliditāti. Tā arī parāda to, kā ierobežotie resursi ierobežo cilvēku izvēli, tādējādi ietekmējot cilvēku ikdienas dzīvi un dzīves kvalitāti...

Īsfilma “Aiz Merika ēnas”, kas tika uzņemta pēc Londonas Karaliskās slimnīcas muzeja pasūtījuma, tika izmantoti priekšmeti, dokumenti un atmiņas par Džozefu Meriku (*Joseph Merrick*), lai salīdzinātu invaliditātes radītās problēmas un attieksmi pret to agrāk un tagad, kā arī raisītu skatītājos emocionālu reakciju. Sāra (36-45 gadus veca, bez invaliditātes) pauž savu pārsteigumu par to, cik maz kas mainījies cilvēku attieksmē kopš 19. gadsimta:

Cilvēks nav tikai fiziska būtne. Tas ir diezgan pazemojoši. Es nespēju nedomāt, cik dusmīga es būtu, ja kļūtu invalīde un cilvēki pret mani izturētos, vadoties tikai pēc mana izskata. Es neesmu tikai fizisks ķermenis. Kopš Merika laikiem dzīve ir mainījusies, taču cilvēku attieksme – ne.

Muzeju projekti deva iespēju apmeklētājiem iepazīties gan ar jauno koncepciju, gan leksiku, kāda lietojama, formulējot jauno izpratni par šķēršļiem, kas jāpārvar cilvēkiem ar invaliditāti. Dominējošās atbildes, kas atspoguļoja izpratni par sociālo modeli un pauda atbalstu tam, pēc pētījuma veicēju domām ir pārliecinošs apliecinājums muzeju potenciālam veidot apmeklētājiem uzticamu un pieņemamu piedāvājumu invaliditātes labākai izpratnei.

Analīzē konstatētajā otrajā lielākajā atbilžu kategorijā apmeklētāji, izsakoties par invaliditāti, atsaucās uz sociālo tiesību un līdztiesības diskursu. To veido vairāki faktori, tostarp tiesības uz vienlīdzīgām iespējām, vienlīdzīgu piekļuvi pakalpojumiem, tiesības protestēt un tiesības uz cieņu un godu. Dažu muzeju projektu ietvaros tika dokumentēti un apspriesti izdomāti un reāli notikumi, kas atspoguļo cīņu par tiesībām, tādējādi ļaujot apmeklētājiem sasaistīt praktiskas dabas jautājumus, piemēram, invalīdiem nepiemērotas sabiedriskās transporta sistēmas ietekmi, ar abstraktākiem tiesību jēdzieniem.

Daudzos komentāros tika pausts atbalsts līdztiesībai. Kolčesteras pils muzeja apmeklētājas Patrīcijas (36-45 gadus veca, bez invaliditātes) komentārs:

Redzētais pierāda, ka visi cilvēki jāuztver vienādi, bez atšķirībām.

Daži apmeklētāji savas atbilžu lapas izmantoja, lai aicinātu indivīdus, visu sabiedrību un, īpaši, valdību pievērsties fizisko un attieksmes barjeru radītās nevienlīdzības likvidēšanai, uz ko viņus pamudinājis muzeja projektos pielietotais sociālais modelis. Piemēram, Tainas un Vīras muzeju apmeklējusi Emīlija (26-35 gadus veca, bez invaliditātes) rakstīja:

Redzētais stiprināja manu pārliecību par to, ka valdība vairāk naudas tērē, lai stāstītu, kā izturēties pret cilvēkiem, taču nenodrošina nepieciešamo finansējumu, lai cilvēki ar invaliditāti varētu dzīvot pilnvērtīgu dzīvi bez nepieciešamības pārvarēt visdažādākos šķēršļus. IKVIENAM ir tiesības savu potenciālu izmantot pilnībā. Mēs dzīvojam pārtikušā valstī, tāpēc finansējumam nevajadzētu būt problēmai.

Citi apmeklētāji izteica viedokli, balstoties uz koncepcijām, kas iepazītas muzeja apmeklējuma laikā. Keitijas (13 gadu veca skolniece bez invaliditātes) atbilde liecina, kā Imperiālā kara muzeja izglītojošā programma palīdzējusi viņai sakārtot savus uzskatus un izveidot attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti:

Man šķiet, ka invalīdi ir jāuztver kā līdzvērtīgi cilvēki un viņiem ir jānodrošina līdzvērtīgas iespējas. Pirms tam es domāju, ka invalīdiem ir jāpaliek mājās, taču tagad manas domas ir pilnībā mainījušās!

Atbalsts līdztiesībai bieži tika pausts, uzsverot “vienādību”, pamatojoties uz domu, ka invalīdi ir “tādi paši cilvēki kā pārējie”. Kamēr daži apmeklētāji apgalvoja, ka tas ir pats par sevi saprotams un ka viņi tā ir uzskatījuši vienmēr, daži gados jaunāki apmeklētāji, piemēram, Tainas un Vīras muzeja apmeklētāja Hloja (12 gadu veca, bez invaliditātes) to pasniedza kā jaunatklājumu:

Redzētais lika man saprast, ka ikviens, arī invalīdi, ir tādi paši cilvēki kā mēs un pret visiem ir jāizturas vienādi.

Diskusijas ar ideju laboratorijas dalībniekiem atklāja atšķirīgus viedokļus par komentāru, kuros uzsvērtā “vienādība”, relatīvo nozīmi. Kamēr daži tos interpretēja kā empātijas izpausmi, atbalstot invalīdu tiesības, citi pauda satraukumu par invalīdu un cilvēku bez invaliditātes pieredzes apvienošanas ietekmi veidā, kas potenciāli norobežojās no invalīdu atšķirīgās politiskās identitātes, konkrētiem invalīdu reālās dzīves piemēriem un invaliditātes vēstures. Daži komentāri pavisam noteikti liecināja, ka apmeklētājiem ir bijis grūti pieņemt idejas par vienādību un atšķirībām starp cilvēkiem ar un bez invaliditātes. Kolčesteras pils muzeja apmeklētāja Alise (15 gadu veca, bez invaliditātes) rakstīja:

Es vienmēr esmu domājusi, ka cilvēki ar invaliditāti ir tādi paši kā mēs, taču ir ļoti patīkami, ka viņi atklāj savas domas pārējiem cilvēkiem. Man ir skumji, ka viņi uztver

mūs atšķirīgi. Viņiem nevajadzētu tā domāt, jo viņi ir tādi paši cilvēki kā tie, kam nav invaliditātes.

Invaliditāte kā traģēdija – dominējošs un noturīgs uzskats

Līdzīgi kā vieni ar grūtībām pieņēma uzskatus par vienādību un atšķirību, citi savās atbildēs norādīja uz disonansi starp līdzšinējo invaliditātes attēlojumu (kas pamatā atspoguļoja individualizēto, medicīnisko perspektīvu) un deviņu muzeju projektos piedāvāto skatījumu uz invaliditāti, kura pamatā ir sociālais modelis.

Invaliditātes un invalīdu pieredzi raksturojošā krājuma materiāla interpretācijai izmantojot sociālo modeli, *ideju laboratorija* un pētnieku grupa novērsa iespējas provocēt apmeklētājos bailes vai žēlumu pret invalīdiem. Uzdevums bija izvairīties un aktīvi pretoties stereotipiskajam uzskatam, ka invalīdi ir pasīvi, no citu žēlastības atkarīgi un žēlumu izraisīti upuri. Tāpēc visos muzeju projektos tika pieliktas īpašas pūles, lai izvairītos no tekstiem, kas pielīdzinātu invaliditāti traģēdijai, kā arī piedāvātu alternatīvu skatījumu uz invalīdu dzīvi.

Neraugoties uz šiem centieniem, tomēr nepārsteidz, ka daudzas atbildes atspoguļoja uzskatu par invaliditāti kā “personīgo traģēdiju” (*Oliver, 1990*), jo šāds skatījums turpina dominēt sabiedrībā un tiek uzturēts medijos, savstarpējās sarunās, kultūras uzskatos, pētniecībā, politikā un profesionālajā praksē (*French and Swain, 2004: 34*). Uzskats par invaliditāti kā traģēdiju var izpausties dažādos veidos. Piemēram, Kolčeteras pils muzeja apmeklētāja Herieta (46-55 gadus veca, bez invaliditātes) uzskatīja sevi par veiksminieci, jo viņa nav invalīde:

Tas ļauj man saprast, cik ļoti man ir paveicies. Es apbrīnoju, kā cilvēki ar invaliditāti tiek galā.

Lai gan Zara (16-25 gadus veca) pēc filmas “Aiz Merika ēnas” noskatīšanās sniedza līdzīgu atbildi, tomēr interesanti, ka viņa sajutusi, ka tas nav bijis filmas radītāju mērķis:

Man ir žēl filmā redzēto cilvēku un es priecājos, ka neesmu invalīde, lai gan neesmu pārliecināta, vai tieši to vēlējās panākt filmas veidotāji.

Šī nosliece uz prieku par to, ka neesi kļuvis invalīds, reizēm mijās ar bažām, ka neviens no tā nav pasargāts. Kā norādījuši daži pētnieki, šī gluži racionālā, kognitīvā sabiedrības reakcija uz invaliditātes iespējamību turpina diskriminēt un apspiest cilvēkus ar invaliditāti (*French and Swain, 2004*). Šādas bažas vairāk pauž gadus vecākie apmeklētāji, piemēram, Glāzgovas Transporta muzeju apmeklējusi Brenda (56-65 gadi):

Es jūtos laimīga, ka neesmu nonākusi tādā situācijā, bet kurš zina, kas mani gaida aiz stūra...

Tomēr ir svarīgi apzināties, ka ne visās apmeklētāju atbildēs ir skaidri nodalīti elementi, kas attiecināmi uz individuālo modeli, no tiem, kas atspoguļo izpratni par domāšanu, pamatojoties uz sociālo modeli. Cenšoties pāriet uz jauno domāšanas veidu par invaliditāti, apmeklētāji varētu

nonākt pretrunās, ko rada kultūras un mediju vidē joprojām dominējošie uzskati. Savā komentārā Kolčesteras pils muzeja apmeklētāja Samanta (16-25 gadus veca, bez invaliditātes) pauž abus uzskatus – gan negatīvo stereotipu par invalīdu kā apgādājamu un aprūpējamu indivīdu, gan kognitīvo invalīda uztveri, atzīstot “vienādību”:

Tas lika man labāk saprast cilvēkus ar invaliditāti, ka viņiem ir nepieciešama daudz lielāka palīdzība un atbalsts. Es labprāt darītu kaut ko, lai uzlabotu invalīdu stāvokli – viņi ir tādi paši cilvēki kā mēs, tad kāpēc mēs izturamies pret viņiem atšķirīgi?

Analīzes un interpretācijas procesā šādi komentāri veicināja dzīvas diskusijas par to, kā tie būtu interpretējami. Šajā “pelēkajā zonā”, kurā apmeklētājos notiek iekšēja cīņa starp negatīvo invaliditātes attēlojumu, kas tiek uzskatīts par kultūras dominantu, un alternatīvajām iespējām, ko paredz sociālais modelis, viņi bieži turpina lietot leksiku, kas asociējas ar aizspriedumiem un kropļību. Vai šādi komentāri būtu uzskatāmi kā aizskaroši un aizbildnieciski, kas nesaskan ar projekta mērķiem, vai gluži pretēji – daži no komentāriem būtu uztverami drīzāk kā līdzcietības izrādīšana, kas atklāj pirmos soļu ceļā uz cieņpilnāku invaliditātes izpratni, pat ja leksika un tonis par to neliecina?

Izdzīvojušie varoņi un citi stereotipi

Ceturtnā atbilžu kategorija izceļ nevis sakropļojuma izraisīto traģēdiju, bet drīzāk indivīda varonību, cīnoties ar sakropļojuma radītajām sekām. Izdzīvojušā varoņa jeb “superkropļa” koncepciju (*Barnes, Mercer and Shakespeare, 1999*) var uzlūkot kā individuālajam vai medicīniskajam modelim atbilstošu domāšanu, uzsverot indivīda lomu sakropļojuma rezultātā radušos ierobežojumu “pārvarēšanā”, demonstrējot varonību un vīrišķību. Šāda invaliditātes koncepcija labi iederas radošajā iztēlē, īpaši, populārajos medijos, kuros cilvēki ar invaliditāti bieži tiek raksturoti kā “drosmīgi”, “mundri”, “brīnišķīgi”, “iedvesmojoši”. Lai arī bieži tie ir domāti kā komplimenti šo cilvēku spējai tikt galā ar nelaimi, sacītais parasti attiecas uz indivīda nepilnību, nevis daudzām sociālajām barjerām, kas viņam jāpārvar. Tas atspoguļo individualizētu pieeju invaliditātes jautājumiem un, pats galvenais, tādu pieeju, kas tiek ekspluatēta, lai vājinātu apgalvojumus par vienlīdzīgām tiesībām.

Lai gan deviņos muzeju projektos tika mēģināts tuvināt realitātei pārāk svinīgos un naivos uzskatus par invaliditāti (un pat aktīvi apkarot tos), apmeklētāji savos komentāros turpināja lietot tādus apzīmējumus kā “varonība” un “drosme”, vai “traģēdija”, par ko rakstīts iepriekš. Piemēram, Kolčesteras pils muzeja apmeklētāja Zoja (26-35 gadus veca, bez invaliditātes) rakstīja:

Es vienmēr esmu bijusi ieinteresēta uzzināt vairāk par invaliditāti. Šādas izstādes radīšana ir laba ideja, lai palīdzētu cilvēkiem saprast, kā šie iedvesmojošie cilvēki tiek galā ar savām nelaimēm.

Apspriežot apmeklētāju komentārus, daži ideju laboratorijas dalībnieki argumentēja, ka dažos gadījumos ir iespējams izcelt vēstījumus, kas atsedz konkrēta indivīda drosmi, nepieļaujot nomelnojošu stereotipu izplatīšanu. Neraugoties uz pazīstamo stereotipu reproducēšanas

bīstamību, viņuprāt, muzejiem nevajadzētu automātiski izvairīties no naratīviem, kas izceļ drosmi, jo varoņdarbi ir vienlīdz raksturīgi kā invaliditātes, tā vispārējās sabiedrības vēsturei. Analizējot apmeklētāju komentārus, svarīgi ir saprast komentāra rašanās kontekstu. Piemēram, komentāros, ko sniedza skolēni pēc piedalīšanās Imperiālā kara muzeja izglītojošajā programmā “Invaliditāte un sadursmes”, pašsaprotami tika pieminēta drosmē un varonība; šos komentārus *ideju laboratorijas* dalībnieki novērtēja kā pozitīvus un saistīja ar invaliditātes jautājumu progresīvu izpratni. Piemēram, 15 gadu vecā Libija pēc piedalīšanās programmā, kas pievērsās cilvēku attieksmei pret Otrā pasaules kara pilotiem ar smagiem sejas sakropļojumiem, rakstīja:

Šī nodarbība stiprināja manu pārliecību par “Izmēģinājuma trusišu kluba”¹ biedru drosmi un spēku. Pēc visām pārdzīvotajām šausmām viņi vēl spēj priecāties par dzīvi un smieties. Manuprāt viņi ir apbrīnas cienīgi.

Turpretim komentāri, kas ļāva secināt, ka dažiem invalīdiem muzeju apmeklētāji ir piedāvējuši varoņu cienīgas īpašības tikai tāpēc, ka viņi spējuši pārvarēt normālu dzīvi traucējošās barjeras, liek būt uzmanīgākiem.

Muzejos īstenoto projektu izvērtējuma rezultāti apliecina, ka apmeklētāju reakcija uz invalīdu attēlojumu un invaliditātes tēmai veltīto naratīvu interpretāciju ir bagāta, daudzveidīga un komplicēta. Lai gan apmeklētāji uz izstādēm, ekspozīcijām, filmām un izglītojošajām programmām reaģējuši visdažādākajos veidos, izvērtējums pārliecinoši atklāja muzeja spēju piedāvāt skatījumu, kas būtiski ietekmē apmeklētāju domāšanu. Daudzi devās laukā pa muzeja durvīm jau ar mainītām domām par invaliditāti, kas saskanēja ar projekta izvirzīto mērķi.

Izvērtējuma mērķis bija noskaidrot ne tikai, kā apmeklētāji uztvēruši projektos ietvertās idejas, jēdzienus un vēstījumus, bet arī to, kāda interpretācijas stratēģija un līdzekļi bijuši visiedarbīgākie projekta plašāko mērķu sasniegšanai. Pēc apmeklētāju atbildēm spriežot, visspēcīgāk viņus uzrunājis pašu invalīdu teiktais un pieredzētais.

Autentiskums, starpniecība, pilnvaras

Daudzās aptaujas lapās, intervijās un mērķgrupu diskusijās apmeklētāji daudzkārt atsaucās – bez vārdiem vai skaidri norādot, tieši vai netieši – uz reālo cilvēku pieredzes izmantošanu muzeja projektos. Autentisko naratīvu iekļaušana apmeklētājiem bijusi ļoti nozīmīga, un, varētu teikt, ka, tieši pateicoties tiem, apmeklētāji mainīja savus līdzšinējos uzskatus par invaliditāti. Piemēram, Kolčesteras pils muzejā intervētā Emma (bez invaliditātes) norādīja, ka, stāstījums par konkrētu invalīdu dzīves pieredzi

uzrunā ļoti personiski, ņemot vērā to, ka lielākoties par invaliditāti tiek runāts ļoti vispārīgi, un, saprotiet, ... personīgie piemēri aizkustina daudz spēcīgāk nekā vispārinājumi.

¹ “Izmēģinājuma trusišu klubs” (*Guinea Pig Club*) apvienoja Otrā pasaules kara lidotājus, kuru apdegušajām sejām un rokām bija veiktas vismaz desmit operācijas. Līdz tam šādas operācijas netika praktizētas, tāpēc apstākļu spiesti šie cilvēki nonāca “izmēģinājuma trusišu” lomā (tulk. piez.).

Apmeklētāji runāja par to, cik svarīga viņiem ir invalīdu personīgā pieredze un ka šīs perspektīvas iekļaušana muzeja piedāvājumā piešķir saturam autentiskumu. Skolotāja palīdzēja Keira, kas pavadīja skolēnu grupu Imperiālā kara muzeja apmeklējuma laikā, apliecināja, ka vēstījums gūst lielāku spēku, kad tajā ievīta reāla cilvēka pieredze, „jo cilvēka stāstījums par paša piedzīvoto ļauj daudz skaidrāk izprast muzeja vēstījumu”.

Individuālo stāstu, no kuriem daudzos runāts par cīņu ar diskrimināciju, ietekme izpaudās apmeklētāju atbildēs un bija jūtama arī novērtēšanā. Atbildes liecināja, ka bieži vien prezentācijās izmantotie stāsti un idejas iedarbojušās uz cilvēkiem, izraisot iejūtību, pārsteigumu, bijību, šausmas, dusmas, prieku, pateicību, sapratni un pārdomas. Visemocionālāk šī reakcija izpaudusies pēc filmas „Aiz Merika ēnas” noskatīšanās. Katrīna, studente invalīde, pēc šīs filmas seansa rakstīja:

Man šķiet, ka filma „Aiz Merika ēnas” ir ļoti spēcīga un aizkustinoša. Tajā ir emocionāls trauslums, kas paņem skatītāju savā varā un, vēl būtiskāk, ļauj „nonākt ekrāna viņā pusē” ... Vairumam cilvēku bez invaliditātes Meriks šķiet „citāds” un „autsaiders”, taču filmas varoņiem viņš ir savējais: viņi ir izjutuši skarbo realitāti, kā ir, kad tu acīmredzami vairs nepieder pie pārējiem un kļūsti par mūžīgu svešinieku.

Invaliditātes jautājuma personalizēšana, atklājot sejas un vārdus cilvēkiem, kuri dalījušies savā pieredzē ar apmeklētājiem, ļāva muzeju projektos izvirzītās problēmas aplūkot no pašu invalīdu skatupunkta. Izrādījās, ka šī pieeja uz apmeklētājiem iedarbojusies ļoti spēcīgi, ļaujot iejusties (un saprast) piedāvāto tēmu no jaunas, daudz patiesākas perspektīvas. Projektos izmantoto personalizēto un sociāli būtisko vēstījumu iespaids atspoguļo muzeju ciešo saistību un sadarbību ar invalīdiem šo projektu gaitā, gan ar ideju laboratorijas starpniecību, kam bija būtiska nozīme vispārējās pieejas izstrādāšanā, gan bieži konsultējoties ar invalīdiem vietējā līmenī. Kolčesteras pils muzeja apmeklētājs Džo (bez invaliditātes), šķiet, saprata un novērtēja to, kā, viņaprāt, invalīdi kontrolēja savu pārstāvību izstādē "Dzīve aiz etiķetes":

Es iedomājos, ka šo izstādi ir veidojuši viņi, jo sajūta, kas man rodas, ir ... it kā darbojošās personas ir aktīvas, nevis pasīvas. Izstāde nav par viņiem, viņi paši ir bijuši šīs izstādes veidotāji.

Nobeigums

Apmeklētāju komentāri, intervijas un diskusijas fokusgrupās atklāja daudzveidīgus viedokļus par deviņu muzeju projektiem. Kā lasījām iepriekš, daļa apmeklētāju pilnībā mainīja savus uzskatus par invalīdiem, pateicoties progresīvākai (sociāli kontekstuālai) izpratnei par invaliditāti. Tomēr sabiedrības sociālajā dzīvē un medijos joprojām valdošo negatīvo stereotipu iespaidā daļa apmeklētāju savos komentāros turpināja atspoguļot uzskatus, kuru pamatā ir individuālais un medicīniskais invaliditātes modelis. Daži apmeklētāji maldījās starp vienu un otru uzskatu sistēmu, citi centās saskaņot pārliecinošo „atšķirības” konceptu un invalīdu politisko identitāti ar priekšstatu, ka invalīdi ir „tādi paši” cilvēki kā pārējie un viņiem ir tādas pašas tiesības.

Projekts *Pārdomas par invaliditātes reprezentāciju* tika veidots ar nenoliedzami tālejošu mērķi. Visesošie un dziļi iesakņojušies uzskati par invalīdiem, iespējams, izrādījušies ārkārtīgi noturīgi pret deviņu muzeju centieniem mainīt tos, taču tai pat laikā pētījums atklāja muzeju kā autoritatīvu kultūras iestāžu iespējas piedāvāt jaunu, progresīvu un uz vienlīdzīgiem pamatiem balstītu izpratni par invaliditāti. Tikai ar paškritiskāku pieeju reprezentācijai, kas pamatojas sadarbībā ar invalīdiem, muzeji var pielietot savu potenciālu plašāku sociālo izmaiņu panākšanai. Empīriskās liecības, kas tika savāktas deviņos interpretācijas eksperimentos, rāda, ka šādas izmaiņas ir iespējamās.

Piezīmes

¹ Projektu ierosināja Muzeju un galeriju Pētniecības centrs (RCMG). To finansēja Mantojuma loterijas fonds, Nacionālais Zinātnes, tehnikas un mākslas fonds, Lesteres universitāte un visi iesaistītie muzeji: Birmingemas muzejs un mākslas galerija, Kolčesteras un Ipsvičas Muzeju dienests, Glāzgovas muzeji, Imperiālā kara muzejs Londonā, Londonas Karaliskās slimnīcas arhīvs un muzejs, Stamfordas muzejs, Tainas un Vīras muzejs, Northemptonas muzejs un mākslas galerija un Vitbijas muzejs.

² Detalizētāku diskusijas aprakstu par muzeju līdzdalību apmeklētāju priekšstatu mainīšanā par atšķirīgo atradīsiet *Sandell, 2007*.

³ Termins “ekspozīcija” dažos muzejos tika nomainīts ar konkrētajam projektam atbilstošāku terminu. Piemēram, Imperiālā kara muzejā lietotajās aptaujas lapās, lai noskaidrotu viedokļus par vidusskolēniem domāto izglītojošo programmu, tika uzdots šāds jautājums: „Kā šis pasākums mainīja jūsu domas par invaliditāti?”.

⁴ Intervijas tika veiktas četros muzejos: Birmingemas muzejā un mākslas galerijā, Kolčesteras pils muzejā, Dienvidšildas muzejā un Atklājumu muzejā Ņūkāslā pie Tainas.

Izmantotā literatūra

Barnes, C. (1992) *Disabling Imagery and the Media: An Exploration of the Principles for Media Representation of Disabled People*, British Council of Organizations of Disabled People (BCODP), Halifax: Ryburn Publishing.

Barnes, C., Mercer, G. and Shakespeare, T. (1999) *Exploring Disability: A Sociological Introduction*, Cambridge and Maldon, MA: Polity Press.

Barnes, C. and Mercer, G. (2003) *Disability*, Cambridge: Polity Press.

French, S. And Swain, J. (2004) ‘Whose tragedy? Towards a personal non-tragedy view of disability’ in J.Swain, C.Barnes, S.French and C.Thomas (eds), *Disabling Barriers, Enabling Environments*, 2nd edition, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage, pp. 34-41.

Garland-Thomson, R. (1997) *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*, New York: Columbia University Press.

Hevey, D. (1992) *The Creatures That Time Forgot: Photography and Disability Imagery*, London: Routledge.

- Kudlick, C.J. (2003) 'Disability history: Why we need another „Other”', *American Historical Review*, 108(3): 763-93.
- Oliver, M. (1983) *Social Work with Disabled People*, Basingstoke: Macmillan.
- (1990) *The Politics of Disablement*, Basingstoke: Macmillan.
- (1996) *Understanding Disability: From Theory to Practice*, Basingstoke and New York: Palgrave.
- Sandell, R. (2007) *Museums, Prejudice and the Reframing of Difference*, London and New York: Routledge.
- Sandell, R., Delin, A., Dodd, J., and Gay, J. (2005) 'Beggars, freaks and heroes? Museum collections and the hidden history of disability', *Journal of Museum Management and Curatorship*, 20(1): 5-19.
- Shakespeare, T. (2004) *Disability Rights and Wrongs*, London and New York: Routledge.
- Thomas, D. (1982) *The Experience of Handicap*, London: Methuen.
- Valentine, G. and MacDonald, I. (2004) *Understanding Prejudice: Attitudes towards Minorities*, London: Stonewall.